

У ПОШУКАХ КОМПАРАТИВНИХ ЗАСАД ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

Різні юридичні дисципліни за нібито єдиною системністю і раціональністю приховують особливий науковий та позанауковий (зокрема, ціннісний) потенціал. Значною мірою вони виступають як відмінні парадигми наукового мислення, що конкурують за «місце під сонцем» – можливість пояснення всієї правової дійсності або якоїсь її частини. Зрозуміти особливу природу компаративістського мислення, яке породило порівняльно-типологічний підхід, окрему галузь юридичної науки – порівняльне правознавство, суттєво змінило характер інших наукових дисциплін, – таким є задум серії «круглих столів» «Проблеми порівняльного правознавства». Їх організаторами виступають Інститут держави і права ім. В.М. Коরেцького НАН України, Київський регіональний центр Національної академії правових наук України, Українська асоціація порівняльного правознавства.

Перший «круглий стіл» на тему **«Історія порівняльного правознавства як напрям наукових досліджень»**, присвячений двохсотріччю т.зв. «кодіфікаційних дебатів» Фейербаха, Тибо і Савінї, відбувся 23 жовтня 2014 р. у Києві. Історія порівняльного правознавства стала предметом наукового розгляду вже півтора століття назад – у працях Емеріко Амарі та Миколи Ренненкампа. З того часу її осмисленню було присвячено сотні праць різними мовами, але й нині ця сфера дивує новими відкриттями та аж ніяк не втрачає своєї актуальності. Осмислення контексту та історичного значення виникнення порівняльно-типологічного підходу і породжених ним порівняльного правознавства та інших дотичних дисциплін здатне відкрити і невикористаний потенціал забутих концепцій, в іншому світлі побачити нібито аксіоматичні основи розвитку юридичної науки загалом.

Учасниками «круглого столу» стали наукові співробітники установ НАН і НАПрН України, викладачі Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Львівського національного університету імені Івана Франка, Національної академії внутрішніх справ, Національного університету «Києво-Могилянська академія», Запорізького національного університету, Київського міжнародного університету, Академії праці, соціальних відносин і туризму, Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова.

Відкриваючи «круглий стіл», академік НАН України, директор Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України **Ю.С. Шемшученко** зазначив, що сучасне порівняльне правознавство є однією з найбільш розвинених, концептуально і методологічно насичених юридичних наук. Можна стверджувати, що результатом зусиль зарубіжних і українських учених створено засади філософії юридичної компаративістики, і насамперед її аксіологію – особливий ціннісний потенціал, її місію. Порівняльне правознавство не применшує і не заперечує здобутки інших юридичних дисциплін, але саме воно у співдії з останніми покликане стати сучасним продуцентом основних концептів і термінів юридичних наук. Замість однозначного універсалізму, виплеканого цими науками протягом багатьох століть, воно несе в собі ідею плюралності світу, традицій і досвіду, вираженого, не-телеологічного ставлення до процесів конвергенції та дивергенції. А разом з цим – ідею відмови від нав'язування права, творчого сприйняття скарбниці світового правового досвіду, поваги до чужих правових моделей як культури і стилю життя різних народів.

На думку Ю.С. Шемшученка, слід говорити про необхідність компаративізації юридичної освіти – елементами підготовки сучасного юриста мають стати знання, окрім національного, міжнародного, європейського права, порівняльного правознавства. Випускна спеціалізація з порівняльного правознавства в українських університетах можлива і необхідна. А завданням академічної установи в цьому напрямі є насамперед розвиток загальної частини порівняльного правознавства, теоретичних засад розвитку галузевих порівняльно-правових дисциплін, методик практичного використання та викладання порівняльного правознавства, координація наукових досліджень. Сучасна школа порівняльного правознавства в Інституті держави і права розвивається всупереч численним несприятливим обставинам. Вона є потужним феноменом, який позитивно впливає також на розвиток відповідних шкіл у сусідніх державах. Зокрема, як визнають зарубіжні вчені, з усіх країн, що колись входили до СРСР, лише в Україні ефективно функціонує національна асоціація порівняльного правознавства, відбуваються масштабні компаративістські симпозиуми, представлені такі наукові напрями, як філософія порівняльного правознавства тощо, що дає змогу говорити про регіональне лідерство України в цій сфері.

Ю.С. Шемшученко наголосив: саме концептуальний і методологічний арсенал порівняльного правознавства дає змогу вивчати спільне і особливе в розвитку правових систем, тенденції розвитку права у наднаціональних – глобальному та регіональному вимірах, форми, методи та результати взаємодії однопорядкових і різнопорядкових правових систем, класифікувати правові системи і визначати особливості права певної країни. У праві немає або практично немає місця для експериментів – за кожним рішенням, спрямованим на створення або реалізацію права, стоять долі та інтереси громадян, суспільства, держави. Тому право має бути максимально досконалим і системним. Замість експерименту можна використати

результати порівняльно-правових досліджень, які вкажуть можливі варіанти рішень, застерезуть від прийняття застарілих або неефективних у наших умовах рішень. Правова система не має бути іграшкою в руках політиків і навіть самих юристів, її формування має бути послідовним і виваженим, враховувати і поєднувати національну унікальність, регіональну специфіку, загальносвітові тенденції. Сприяти цьому – місія порівняльного правознавства.

У своїй доповіді «Дискусія 1812 – 1816 рр. і питання про соціальні та компаративні засади права і юридичної науки» керівник Центру порівняльного правознавства Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, член-кореспондент Міжнародної академії порівняльного права О.В. Кресін відзначив, що підсумком розвитку суспільної думки в Європі у XVI – на початку XIX ст. стало руйнування ідеї теоцентричного ієрархічного світу та утвердження нового, соціального світогляду – світського, горизонтального, плюралістичного і компаративістського за своєю сутністю, основними суб'єктами якого стали утворені на основі волі людей соціальні об'єднання – суспільства, нації, держави.

Саме «становлення розуміння і поняття свого власного права» (за висловом Л.Ж. Константинеско) стало основою для розвитку юридичної науки загалом і порівняльного правознавства. На думку О.В. Кресіна, виникнення, змагання та частковий синтез ідей філософської (Фейєрбах, Тібо, Гегель) та історичної (Савінії, Пухта) шкіл у Німеччині стали підсумковими в багатостолітньому розвитку ідеї соціального окремого в праві, надавши останньому форми конкретного і тотального за своїми охопленням і функціями національно-державного права, унікального і водночас рівного й співставного з іншими за своєю сутністю. Юридична наука слідом за практикою локалізувала правові феномени, провела між ними чіткі межі й змогла розпочати емпіричне й порівняльне пізнання правової карти світу на відносно плюралістичних засадах.

Як підкреслив О.В. Кресін, тоді народився світ особливостей і відмінностей, що не міг бути пізнаний ані традиційною ідеалістичною чи раціоналістичною філософією, ані природно-правовою чи догматичною правовою думкою. Методології, засновані на підходах теософії, філософії, природничих і технічних наук, виявилися недостатніми для пізнання нової соціальної реальності, що остаточно матеріалізувалася після Французької революції та наполеонівських воєн. І саме ця когнітивна криза привела до корінної трансформації суспільних наук і зокрема утвердження нового правознавства як суспільної науки. Одним із конститутивних елементів, що мав забезпечити її єдність в умовах банкрутства філософського монізму, був компаративізм.

Доцент Київського міжнародного університету О.В. Ткаченко у своєму виступі «Правове порівняння: ретроспектива епістемологічних моделей» відзначив, що історично порівняння є конструкцією, притаманною насамперед європейському мисленню. Представлення порівняння як конструкції європейської раціональності дозволяє локалізувати правознавство

в історії європейської метафізики як послідовність епістемологічних моделей єдиної пірамідальної конструкції правового порівняння. Метафізичність правового мислення полягає у ствердженні *tertium comparationis* в якості матеми – інваріантного фрагменту дійсності, що наповнює правознавство науковим смыслом. Історія юриспруденції є симетричною опозицією двох традицій мислення – традиції математизації універсально-го і сингулярного в праві.

Перша традиція уособлена концептами природної, функціоналістської і позитивної (штучної) порівняльності. У свою чергу, в межах природної порівняльності можна виокремити наступні епістемологічні моделі правового порівняння: *mos italicus* постглосаторів, *iurisprudencia Thetica* Лейбніца, пандектизм концептуальної юриспруденції. Функціоналістська порівняльність представлена епістемологічними моделями кваліфікації Е. Рабеля, *praesumptio similitudinis* К. Цвайгерта і підходу «порівняльне правознавство і економіка». Позитивна (штучна) порівняльність втілюється у концепції «правових трансплантантів» А. Ватсона. Квінтесенцією традицій математизації сингулярного у праві в сучасному порівняльному правознавстві є теза «неможливості правових трансплантантів» П. Леграна.

Завідувач кафедри теорії, історії держави і права та конституційно-правових дисциплін Академії праці, соціальних відносин і туризму **С.В. Кудін** висвітлив основні напрями формування вченими Новоросійського, Харківського, Київського університетів у другій половині XIX – на початку XX ст. теоретико-методологічних основ порівняльної історії права. Він зазначив, що науковці у цих закладах концептуалізували предметну та функціональну сфери порівняльної історії права, довели евристичні можливості порівняльно-історичного методу, класифікували причини подібностей і відмінностей, визначили межі запозичень у праві.

Старший науковий співробітник Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України **Т.І. Бондарук** проаналізувала внесок у розвиток вітчизняного порівняльного правознавства київської історико-юридичної школи, яку уособлювали М.Д. Іванишев, М.Ф. Владимирський-Буданов, Ф.І. Леонтович, М.М. Ясинський, М.О. Максимейко, О.О. Малиновський, Г.В. Демченко. Основну увагу доповідач присвятила паралельності та взаємовпливу в розвитку історико-правових і порівняльно-правових досліджень у другій половині XIX ст. Результатом порівняльно-правових досліджень вчених цієї школи стала концепція західноруського права, як самобутнього і відмінного від східноруського, що стало основою розробки українського права у ВУАН.

Науковий співробітник Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України **Є.В. Ромінський** у своєму виступі зазначив, що для історико-правових досліджень звернення до порівняльного методу є одним із найпоширеніших засобів дослідження. Це зумовлено обмеженістю історичних відомостей та наукових знань, що актуалізує потребу пояснення одних явищ через інші. Це, звісно, неможливе без застосування порівняння. Втім, такі порівняльні дослідження ставлять до дослідника вкрай жор-

сткі вимоги щодо обрання порівнюваних явищ та методики самого порівняння. Саме через необачне ставлення до порівняльного методу в науку увійшло чимало «історіографічних фантомів» – висновків про ті чи інші явища, заснованих на помилкових чи неналежних підставах. Деякі з таких «фантомів» залишилися у минулому, а інші є вкрай живучими. Нові «фантоми» з'являються й нині. Тому одним із завдань сучасної історико-правової науки є як загальне накопичення знань про досліджувані явища, так і вдосконалення методологічних засобів їх аналізу.

У дискусії під час «круглого столу», окрім доповідачів, взяли участь: Т.В. Глушенко, В.П. Горбатенко, Р.В. Губань, Р.Ю. Завітневич, А.Ю. Іванова, І.О. Кресіна, В.Н. Кубальський, Л.А. Луць, О.О. Малишев, Ю.І. Матвеева, О.В. Мінченко, В.П. Нагребельний, Н.М. Пархоменко, О.С. Переверзева, А.О. Сапарова, І.Д. Софінська, В.Н. Ткаченко, О.О. Томкіна, О.В. Тюріна, Л.Г. Удовика, Ю.В. Цветкова, А.А. Яковлев.

Підсумовуючи тривалу загальну дискусію під час «круглого столу», член-кореспондент Міжнародної академії порівняльного права, професор Національної академії внутрішніх справ **О.Д. Тихомиров** наголосив, що останнім часом спостерігається цілком обґрунтоване зміщення уваги фахівців з «предметності» порівняльно-правових досліджень на їх методологічну складову. Так, зокрема, як засвідчила дискусія на круглому столі, наукове значення мають не лише змістовне наповнення поглядів вчених та мислителів минулого, але й їх компаративне осмислення (О.В. Кресін), філософська інтерпретація ретроспективи епістемологічних моделей правового порівняння (О.В. Ткаченко), методологічні основи порівняльної історії права (С.В. Кудін), інституціоналізація історичних порівняльно-правових досліджень як наукової школи (Т.І. Бондарук), історіографічні питання використання порівняльного-правового методу (С.В. Ромінський). Як видається, такий науковий підхід спонукає до активізації історико-порівняльних досліджень в юридичній науці, сприяє пошуку нових напрямів їх здійснення.

За результатами «круглого столу» передано до друку збірник наукових праць.

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВознавства

13 листопада 2014 р. у Києві відбувся «круглий стіл» на тему «Філософія порівняльного правознавства», присвячений пам'яті Петра Мартиненка і Патрика Гленна, – другий з серії «круглих столів» «Проблеми порівняльного правознавства». Його організаторами виступили Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Київський регіональний центр Національної академії правових наук України та Українська асоціація порівняльного правознавства.